

УДК 811.161.2

ІРОНІЯ ЯК РИТОРИЧНИЙ ПРИЙОМ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ

Анжела Кам'янець

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: angelakamianets@yahoo.com

Досліджено імпліцитні смисли іронічних висловів у англomовному публіцистичному тексті й проаналізовано, наскільки ефективно ці смисли відтворено в російському перекладі. Зіставний аналіз тексту-джерела та цільового тексту розглянуто в ширшому контексті, який охоплює замовника перекладу, його цілі та ідеологію, а також політику щодо вибору текстів для перекладу.

Ключові слова: іронія, імпліцитний смисл, оцінювання, переклад, ідеологія.

Один із напрямів сучасних досліджень медійних політичних текстів полягає в функціональному підході до дискурсу в широкому сенсі, що зосереджується на лінгвістичних засобах переконання. Об'єктом уваги стають риторичні стратегії учасників комунікації, за допомогою яких ті намагаються донести свою позицію до адресата й досягнути мети як політичні мовці [11, с. 32]. Наша розвідка належить до зазначеного напрямку й має на меті дослідити риторичний прийом іронії в конкретному публіцистичному тексті, а також розглянути, як цю іронію відтворено в перекладі. З іншого боку, оскільки це дослідження – перекладознавче, намагаємося дотримуватись сучасних тенденцій у перекладознавстві, яке сьогодні вже не зосереджене суто на відповідності перекладу оригіналові. В центрі уваги сучасного перекладознавства – соціальні, культурні та комунікативні практики, культурне та ідеологічне значення перекладання й перекладів, зовнішня політика перекладу, зв'язок між поведінкою перекладача й соціокультурними чинниками [10, с. 12]. Відтак зіставний аналіз оригіналу й перекладу в нашій праці вміщено в ширший контекст, який охоплює замовника перекладу, його цілі та ідеологію, а також політику щодо вибору текстів для перекладу.

Матеріалом для дослідження слугує аналітична стаття *Still Britain rattles sabres. Nothing has been learned from Afghanistan* [7], яка була опублікована в британському часописі *The Guardian* 2 лютого 2012 р., автор Саймон Дженкінс, а також її російський переклад *Британія продовжує бряцати саблями. Уроки Афганістана не усвоєні* [3], опублікований на сайті мультимедійного каналу мовлення *Голос Росії* 5 лютого 2012 р. Імені перекладача на сайті не зазначено. Відомо, що часопис *The Guardian* дотримується лівоцентристських поглядів і має попит серед ліберальних читацьких кіл Великої Британії. *Голос Росії* – російська державна радіомовна компанія, що фінансується урядом РФ. Її задекларовані завдання – знайомити світову спільноту з життям Росії, її поглядом на світові події, сприяти

зміцненню позитивного іміджу Росії у світі, вести ефективний діалог зі співвітчизниками за кордоном, сприяти популяризації російської культури та російської мови [2].

Досліджувана стаття – різновид публіцистичного тексту, який має на меті не інформувати про події, а передусім окреслити конкретний погляд на певну ситуацію чи проблему й переконати читача у слушності такого погляду. Для досягнення цього автори, як відомо, використовують не лише фактологічні аргументи, а й суто мовні засоби, передусім емоційно-оцінні. Л. Поланій, яка досліджувала усні історії, дійшла висновку, що “оповідачі... оцінюють (*evaluate*) ключові події найсильніше, щоб відділити їх від ... менш важливих подій... Оцінювання дає змогу слухачам історій вибудувати із важливої інформації в тексті таку модель, яка відповідає намірам оповідача...” [9, с. 13, курсив автора]. Можна припустити, що це правило поширюється не лише на усні історії, а й на друковані тексти, передусім публіцистичні статті, які, як і усні історії, мають на меті “to make a point” [9, с. 12] – тобто викласти конкретний погляд щодо певної ситуації. Цьому слугують, зокрема, мовні засоби, що мають оцінне значення; вони “породжують осмислення, характеристику певної події та виробляють в адресата відповідне ставлення до того, що відбувається” [1].

Головну ідею статті сформульовано в підзаголовку *As we ‘withdraw’ from Afghanistan across the Taliban’s golden bridge, we could be heading for catastrophe over Iran*. Тобто, ганебно програвши в Афганістані, НАТО – а з ним і Британія – можливо, прямує до катастрофи в Ірані. Щоб показати безглуздість і безперспективність воєн в Іраку та в Афганістані, автор наводить чимало аргументів, але водночас застосовує і суто мовні засоби впливу, зокрема іронію і лексику з оцінним значенням. Об’єкт нашої розвідки – лише іронічні вислови.

Іронія не має єдиної універсальної дефініції, її межі іноді складно визначити. Однак у всіх випадках іронія передбачає розрив між тим, що мовець чи автор стверджує буквально, й тим, що насправді мається на увазі. Точніше, “іронія полягає в *навмисній* суперечності між дослівним значенням висловлювання та його істинним значенням...” [4, с. 59, курсив мій]. Іронізуючи, мовець висловлює власне *ставлення* до прямої інтерпретації якогось, очевидно, нещирого твердження [6, с. 98, курсив мій]. Відтак іронія – це один зі способів *оцінювання* конкретної інформації, що допомагає виробити в читача відповідне ставлення до цієї інформації.

Про іронію, як відомо, свідчить невідповідність буквального змісту конкретного висловлювання загальній ідеї тексту або ж загальноприйнятим уявленням і стереотипам. Коли ж ідеться про переклад іронічного вислову, важливо пам’ятати, що загальноприйняті уявлення і стереотипи різняться від культури до культури; відтак, оригінальний іронічний вислів, перекладений дослівно, в новому когнітивному середовищі може втратити свій імпліцитний смисл. Завдання нашої розвідки – визначити імпліцитні смисли іронічних висловів і з’ясувати, що з ними відбувається в російському перекладі.

Іронія наявна вже в процитованому підзаголовку досліджуваної статті (*As we “withdraw” from Afghanistan across the Taliban’s golden bridge, we could be heading for catastrophe over Iran*). Про неї сигналізує зокрема взяте в лапки слово “*withdraw*”, імпліцитний смисл якого такий: НАТО декларує, що свідомо й добровільно виводить війська з Афганістану, керуючись стратегічними міркуваннями; насправді ж загальновідомо, що НАТО виходить з Афганістану вимушено, бо виграти цю війну виявилось неможливо.

Російський переклад підзаголовку звучить так: “*Выходя*” *из Афганистана по золотому мосту талибов, мы можем напрямком направиться к катастрофе в Иране*. У цьому перекладі імпліцитний смисл, закладений в оригінальному англійському слові “*withdraw*”,

здебільшого втрачений: російське слово “*выходить*” на відміну від англійського “*withdraw*”, не передбачає неодмінно добровільності дії, відтак не зовсім зрозуміло, чому в російському тексті “*выходя*” взято в лапки, адже НАТО й справді *выходить* з Афганістану, добровільно чи ні – про це в російському тексті поки що не йдеться.

Іронія яскраво виражена в другому та третьому реченнях статті: *The Afghan war, the longest in US history, is “scheduled to end” a year early, according to the Pentagon. Wars these days run to electoral timetables*. Взявши в лапки фразу “*scheduled to end*”, автор іронізує з заяв Пентагону щодо планованого закінчення війни в Афганістані – адже за нормальною логікою, час закінчення війни спланувати неможливо, кожна зі сторін намагається виграти війну якнайшвидше. Якщо закінчення війни можна спланувати і навіть допасувати до термінів передвиборної кампанії, то виходить, що це не справжня війна заради демократії, якою її проголошують, а радше засіб у політичній боротьбі.

У російському перекладі цей імпліцитний смисл повністю збережено: *По утверждению Пентагона, война в Афганистане, самая продолжительная в истории США, должна закончиться с “опережением графика” на год. Окончание войн в наши дни приурочивается к ходу предвыборных кампаний*.

Наступний яскравий приклад іронії – перше речення третього абзацу: *It is obvious that Taliban commanders are reading Sun Tzu, and “building the enemy a golden bridge across which to retreat”*. Сунь Цзи – давньокитайський стратег і мислитель, автор знаменитого трактату про військову стратегію *Мистецтво війни*. В англійському тексті статті на імені *Sun Tzu* створено гіперпосилання до сторінки Вікіпедії з поясненням, хто такий Сунь-цзи, з чого можна зробити висновок, що це не є загальновідомою інформацією для англійськомовної аудиторії. “*Building the enemy a golden bridge across which to retreat*” – алюзія до вчення Сунь-цзи: “*To a surrounded enemy, you must leave a way of escape... Build your opponent a golden bridge to retreat across*” [12]. Вислів “*a bridge of gold*” міститься в перекладних словниках (*a bridge of gold* ≈ путь к почётному отступлению; лёгкий, безболезненный путь к отступлению [5]), з чого можна зробити висновок, що в англійській мові цей вислів ідіоматизувався і зрозумілий уже навіть без зв'язку з джерелом. Отже, імпліцитний смисл усієї алюзії до вчення Сунь-цзи в тексті статті такий: таліби ставляться до НАТО як до переможених і лише допомагають їм “зберегти обличчя”, покидаючи Афганістан. Іронічний також і початок речення “*It is obvious that Taliban commanders are reading Sun Tzu...*” – командири талібів майже напевно не читають Сунь-цзи; загальновідомо, що вони опановують мистецтво війни передусім на практиці, а не в теорії.

У російському перекладі це речення звучить так: *Очевидно, что полевые командиры талибов читают Сунь-цзы и “строят врагу золотой мост, по которому тот будет отступать”*. Посилання до вікіпедії в російському тексті немає, хоч інформація про Сунь-цзи є також і в російськомовній вікіпедії, а сам трактат *Мистецтво війни* перекладений російською мовою. Однак російський вислів “*золотой мост*” не став ідіомою, тому можна припустити, що оригінальний імпліцитний смисл у російському перекладі цього речення здебільшого втрачений – адже відповідна російськомовна аудиторія навряд чи знає без підказок, хто такий Сунь-цзи, і здатна правильно інтерпретувати цитату з його праці. *Мистецтво війни*, очевидно, не належить до популярної літератури в жодній сучасній країні, у тім числі і в Росії.

Описуючи, як уряди зацікавлених держав, усупереч реальним фактам, роками переконували громадськість в успішності війни в Афганістані, автор іронічно зауважує:

Every warning was disregarded in a classic of "cognitive dissonance". Когнітивний дисонанс – це психологічний дискомфорт, зумовлений зіткненням у свідомості людини понять, що суперечать одне одному. За теорією когнітивного дисонансу, людина інстинктивно намагається позбутися цього дискомфорту, зокрема, змінивши одне з проблемних понять так, щоб її світобачення знову набуло цілісності. Важливо, що людина схильна змінювати те поняття, на якому їй менше залежить – тому усунення когнітивного дисонансу зазвичай передбачає певну нечесність із собою. У конкретному випадку для політиків, зацікавлених у війні в Афганістані, когнітивний дисонанс міг полягати в тому, що, з одного боку, їм дуже хотілося вірити самим і переконати інших, що ця війна справедлива й виправдана; з іншого – було чимало фактів, які засвідчували протилежне. Отже, аби усунути когнітивний дисонанс і при цьому не відмовитися від ідеї справедливої війни, треба було якось спростувати ті очевидні факти, що суперечили цій ідеї.

У російському перекладі зазначені імплікації відчитуються так само легко, як і в оригіналі: *Каждое из этих предостережений было отвергнуто по всем законам "когнитивного диссонанса"*.

Перелічуючи випадки, коли офіційна інформація про війну в Афганістані різко розминалася з дійсністю, автор додає: *Just last week, the British government bizarrely pledged to build "an Afghan Sandhurst", presumably as a palace for some future Taliban warlord*. Сандгерст – це коротка назва британської Королівської військової академії в Сандгерсті. Іронічна імплікація полягає в тому, що й ця заява британського уряду аж ніяк не може відповідати дійсності: в теперішніх умовах в Афганістані неможливо створити справжню державну військову академію, оскільки реально ситуацію й надалі контролюють таліби.

У російському перекладі це речення звучить так: *Не далее как на прошлой неделе британское правительство выступило со странным предложением об учреждении "афганского Сандхерста" — видимо, чтобы готовить будущих полевых командиров движения "Талибан"*. Складно здогадатись, чи знає цільова аудиторія російського тексту, що таке Сандгерст; жодних додаткових пояснень у перекладі немає. Зміст другої частини речення в російському перекладі змінено, однак на рівні цілого речення оригінальну імплікацію збережено: усе, що збудує в Афганістані британський уряд, так чи інакше використають таліби; насправді, це очевидно, а британський уряд – через когнітивний дисонанс – не хоче дивитися правді у вічі.

Ще одним прикладом іронії може слугувати речення з останнього абзацу статті, перша частина якого здебільшого збігається із заголовком: *Britain is even now rattling sabres and dicing with disaster alongside the US against Iran*. Англійський вислів *saber-rattling* означає "when someone threatens to use force but you do not think they are very frightening or serious" [8]. Тобто, імпліцитний смисл цього речення – а водночас і заголовка статті – полягає в тому, що Британія, погрожуючи війною ще одній ісламській країні, насправді має не надто великі шанси виграти цю війну.

Очевидно, в російському перекладі зазначеного речення цей смисл збережено не повністю: *Даже сейчас Британия машет саблями и вместе с США рискует вовлечь себя в катастрофу в Иране*. Російська ідіома "размахивать саблями" означає лише "погрожувати" й не передбачає водночас несерйозності погрози, на відміну від її англійського відповідника. Заголовок "*Still Britain rattles sabres*" перекладено як "Британія продовжує бряцати саблями" – таке російське формулювання теж не означає напевно, що погрози несерйозні.

Проведене дослідження засвідчило, що іронічні вислови в тексті статті мають важливі імпліцитні смисли й акцентують її головну ідею – фактичний провал військових операцій

НАТО в Іраку й Афганістані, безглуздість можливого військового вторгнення в Іран і загалом безперспективність затяжної війни з будь-якою ісламською країною. Іронія переважно виявляється, коли автор коментує офіційні заяви держав-членів НАТО, які були ініціаторами зазначених військових операцій, зокрема США й Великої Британії. Тобто автор, по суті, оцінює ці заяви як нещирі або неправдиві. Очевидно, ідея статті співзвучна з ідеологією часопису *The Guardian*, який її опублікував.

Іронія, яка наявна в оригінальному англomовному тексті, здебільшого адекватно відтворена в розглянутому російському перекладі. Незначні смислові втрати зумовлені або структурними особливостями двох мов (“*withdraw*”, “*a bridge of gold*”, “*sabre-rattling*”), або ж відмінностями у фонових знаннях відповідних цільових аудиторій (“*Sandhurst*”). Це може свідчити про недостатню ретельність перекладача, але не про свідому спробу змінити акценти в цільовому тексті, продиктовану ідеологічними міркуваннями. Варто зазначити, що відразу після тексту перекладеної статті на сайті подано гіперпосилання на оригінальну статтю, що знижує ймовірність маніпуляції в перекладі.

Ідеологія замовника цього перекладу – російської державної радіомовної компанії *Голос России* – очевидно, виявляється не в перекладацьких стратегіях, а передусім у самому підборі текстів для перекладу. Адже, як зазначено, завдання компанії *Голос России* – знайти світову спільноту з поглядом Росії на світові події, сприяти зміцненню позитивного іміджу Росії в світі тощо, тобто стверджувати правильність політики російського уряду. З огляду на давнє протистояння Росія – НАТО, стаття авторитетного британського видання, в якій автор гостро критикує НАТО, загалом відповідає інтересам уряду РФ. Очевидно, саме тому ця стаття і з’явилась на зазначеному російському сайті.

1. Белгородцева Е. В. Оценочность и агрессивность политического дискурса / Е. В. Белгородцева. – [Електронний ресурс]. – [Цит. 14.04.2012]. – Режим доступу: http://www.bigpi.biysk.ru/ff/print.php?type=A&item_id=9
2. Голос России. – [Електронний ресурс]. – [Цит. 14.04.2012]. – Режим доступу: <http://rus.ruvr.ru/about.html>
3. Дженкинс С. Британия продолжает бряцать саблями. Уроки Афганистана не усвоены / Саймон Дженкинс // Голос России. – [Електронний ресурс]. – [Цит. 14.04.2012]. – Режим доступу: <http://rus.ruvr.ru/2012/02/05/65373472.html>
4. Яковенко С. Приватний нарцисизм іронії / Сергій Яковенко // Іронія: [зб. статей] / [упоряд. Галета О., Гуревич Є., Рибчинська З.]. – Львів : Літопис; К. : Смолоскип, 2006. – С. 59–65.
5. ABBYY Lingvo 12 [Електронний ресурс]. – ABBYY Software, 2006. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. вимоги: 350 MHz; 128 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/SE/ME/2000/XP/ – Заголовок з титул. екрану.
6. Hatim B. Discourse and the Translator / Basil Hatim, Ian Mason. – London and N.Y. : Longman, 1990. – 258 p.
7. Jenkins S. Still Britain rattles sabres. Nothing has been learned from Afganistan / Simon Jenkins // The Guardian. – [Electronic resource]. – [Cited 2012, 02 Feb.]. – Mode of access: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/feb/02/britain-rattles-sabres-afghanistan>
8. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Pearson Education, 2005. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. вимоги: 350 MHz; 128 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/SE/ME/2000/XP/ – Заголовок з титул. екрану.
9. Polanyi L. Telling the American story / Livia Polanyi. – Norwood: Ablex Publishers Corporation, 1985. – 158 p.
10. Schäffner Chr. Politics, Media and Translation – Exploring Synergies / Christina Schäffner and Susan Bassnett // Political Discourse, Media and Translation [ed. Schäffner Chr., Bassnett S.]. – Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2010. – P. 1–31.
11. Simon-Vandenberg A.-M. Presupposition and

'taking-for-granted' in mass communicated political argument: An illustration from British, Flemish and Swedish political colloquy / Anne-Marie Simon-Vandenberg, Peter R. R. White and Karin Aijmer // Political discourse in the media: cross-cultural perspectives [ed. Fetzer A., Lauerbach G.]. – Amsterdam : John Benjamins B. V., 2007. – P. 31–74. 12.Wikiquote. – [Electronic resource]. – [Cited 2012, 14 Apr.]. – Mode of access: http://en.wikiquote.org/wiki/Sun_Tzu

ІРОНІЯ КАК РИТОРИЧЕСКИЙ ПРИЕМ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ И ЕЕ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ В ПЕРЕВОДЕ

Анжела Камянец

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина
e-mail: angelakamianets@yahoo.com*

Исследованы имплицитные смыслы иронических высказываний в англоязычном публицистическом тексте и проанализировано, насколько эффективно эти смыслы воссозданы в русском переводе. Сопоставительный анализ исходного текста и текста перевода рассматривается в более широком контексте, охватывающем заказчика перевода, его цели и идеологию, а также политику относительно подбора текстов для перевода.

Ключевые слова: ирония, имплицитный смысл, оценка, перевод, идеология.

IRONY AS A RHETORICAL DEVICE IN A MEDIA TEXT AND ITS REPRODUCTION IN TRANSLATION

Angela Kamianets

*Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska St., Lviv, 79000
e-mail: angelakamianets@yahoo.com*

The article identifies implicit meanings of ironic statements in an English media text and discusses their reproduction in the Russian translation. The contrastive analysis of the source and target texts is placed in a broader context that includes the party that has commissioned the translation, their aims and ideology as well as criteria for selecting texts for translation.

Keywords: irony, implicit meaning, evaluation, translation, ideology.

Стаття надійшла до редколегії
10.05.2012 р.

Статтю прийнято до друку
22.05.2012 р.